

Поклик роду

Володимир Підпалий

Присвята

Тут все з дитинства серцеві знайоме.
Все, як було колись, воно моє,
але між брів лягла тривожна втома,
та, що літами мудрість додає.
Поволі хвилю сизий став колише,
в садах біліють теплі стіни хат,
і не лякає вечорову тишу
мрійлива пісня хлопців і дівчат...
Про що мені ви шумите сьогодні,
стрункі тополі й горді ясени?..
Пасуться коні ген на оболоні,
як паслися колись після війни,
і палять ватру пастушки ночами,
і вітер дим поволі підійма....
Хіба про те, що вже мене між вами,
жалій чи ні, а вже таки нема...
Нехай і так... Та, спогадом зігрите,
тепліє серце, й радісно мені,
що половіє знову в полі жито,
що родяться тут діти і пісні...
Нехай і так... Та радісно на серці,
що не стачає хліба і води,
й при зустрічі веселі односельці
запрошують: провідати зайти...

Пролог

Нехай за обрій нас дороги
зовуть, ведуть, на крилах мчать –
але на батьківські пороги
судилось нам із них вертатись...
Нехай бентежить серце мрія, –
бентежного, серце нам зігрій! –

та рідна мати обігріє
теплом іще не знаних мрій!
Хай кожна думка, кожен атом
нас на майбутнє націля!
Якщо земля – всьому початок,
вона й вінець всьому – земля!..

Частина перша

С и н

Оце нарешті від гостей вдалося
втекти сьогодні в поле... Скільки ж це
минуло літ відтоді, як з Данилом
орали під буряк ми восени
і, задрімавши, в лісосмугу влізли?
(Іде поволі).

А ось і місце те... Ого які
у небо клени вигнались! Щоправда,
помітно, що підсажені пізніш.
(Задумався).

...То наша була таємниця.
Молилися спочатку, щоб зима
скоріше впала, наче дітлахи
батьків чекають з міста, щоб гостинці
під ліжник поховати в кулачки.
Але найгірше трапилось весною:
за днями дні збігали, незабаром
уже й у поле виїде бригада,
а в нас, хоч плач, а саджанців нема...
То наша була друга таємниця...
(Щось думає).

А втім, я ж сьогодні ще не знаю,
де він і як зумів їх роздобуть...
А третя наша спільна таємниця
була... Ні-ні!.. Не смію те чіпати,
що сам одрізав, мов окраєць хліба,
від чого сам на віки вічні зрікся,
що бур'яном високим поросло.
(Тихесенько співає).

Ой чий то кінь стоїть,

шовкова гривонька-а?

Ой сподобалася,

ой сподобалася

козаку дівчина...

Не так та дівчина,

як біле личенько.

Подай же, дівчино,

подай же, гордая,

на коня рученьку...

(Сідає у задумі на межу).

Стривай! Таємне стало нетаємним:

та це ж вона для того пристаралась,

а виручила вже відтак й мене...

Спасибі тобі, ластівко, спасибі!

(Устав, дістав цигарку, повагом пішов далі).

Таж скільки ж це не був я тут?.. Ага,

ось восени мине дванадцять років,

третина тобто тих, що вже прожив...

А чи прожив?.. П'ятнадцять в школу бігав,

псував батькам, собі і людям нерви,

ще рік гуляв – казали мати, – пас

дівочу череду.

(Посміхнувшись).

О, в мене мати

як скажуть слово – наче цвях заб'ють

у місце найболючіше... Потому

на трактор пряма з курсів... Перший рік

я плакав, бригадир – ходив, як хмара,

але мовчав і навіть не повчав –

і добре ото діяв... Треба буде

провідати його у вихідний,

як сам не зайде якось випадково...

Здалеку чути г о л о с.

Г о л о с

А я його по всіх кутках шукав

та й думаю: дай вигляну у поле,

як там і що там? Аж і він ось де.

Хіба – що, синку, тягне?

З'являється б а т ь к о.

С и н

Тягне, тату,
а може, й ні, а просто відпочить
так закортіло вдома на природі...
І від гостей...

Б а т ь к о

Таке ото сказав!
Відпочивають у саду на лавці
або найкраще влітку – на ставку.
(Щось роздивляється).
Дивись, з пшениці вибігли, і стали,
і голубіють на межі – які!

С и н

А й справді, гарні дзьобики...

Б а т ь к о

Отямся!
Хіба не признаєш уже сокирок?
А он – волошки, а ще трохи далі –
оті, оті, – біліє гадай-зілля,
а там горошок в'ється, а будяк,
як парубок з джмелями-хлопчаками,
бундючиться червоно на межі:
– Що, заздрите мені?..
То заздріть-заздріть,
я тут господар, тут моє князівство,
на перехресті сорока вітрів!

Дивляться: син на батька, батько на сина.

Що, сину? Говорити красно батько
почав?

Син посміхається.

А хочеш, піділлем гіркого
й розбавимо.

Іде поволеньки і син за ним.

Ти не пішов – утік
із хати в поле... Мабуть, голос крові
прокинувся у серці.

С и н
Ви про що?

Б а т ь к о
Про г о л о с крові... Що, не чув, не знаєш
а чи не хочеш... От у тебе взимку
ми гостювали з матір'ю... Свати,
товариші твої (чи як їх звати)
і подруга невістки підпили
й співати заходилися... Співали
і тих, і інших... Ти сидів глухий,
хоч до пісень ізмалечку завзятий;
вискакував на кухню, покурить
на коридор виходив, сина бавив,
бо він злякався галасу того.
Аж поки я свою не заспівав.
(Співає).

Та ой пий, коню, та оцюю воду,
це ж вода холодна...
це ж вода холодна...
Та ой як мені та її пити,
як вона солона,
як вона солона...

Пригадуєш?.. Ти сів навпроти мене,
очима потеплів і ворухив
чогось нервово пальцями.

С и н
Ви, тату,
ще маєте сказати щось?

Б а т ь к о
Атож,

я і кажу, що ти утік у поле
шукати роду нашого стежки,
та чи знайшов, іще цього не знаю,
бо все мина. І хоч не пропада
ніщо без сліду, а твоє вже...

С и н
Батьку!

Б а т ь к о
За далями уже, за туманами,
неначе казка, вигляне й зника,
щоб знову принагідно подражнити,
полоскотати серце чи п'яту,
залежно, що ще піддається.

С и н
Батьку!
Ну що це з вами коїться? Чого,
за що мене ви хочете прогнати
ізвідділя?.. Чи я чим завинив,
а чи моя дружина...

Б а т ь к о
Сину, сину!
Хоч не кричи, бо добре видно й так –
дурний еси... І мав би я журитись
твоїй простоті вбогій, але ж ні:
почав тебе, немов малого, вчити,
що то за квіти... В місті ти навчивсь
заптувать лише ціну базарну
у тих, що знають їм лише ціну...
Хоч закурили дай за цю науку.

Син дістає цигарку.

Тепер пригадуй ще: оце – пшениця,
а жито покажу тобі опісля –
воно гінкіше й зеленню темніш...
А втім, для чого це усе тобі –
відпустку відгуляєш і поїдеш

від матері і батька... А від жита
втечеш, не сердься, сину, й поготів...

С и н

А може, й ні... Чого тікати маю.
Поїду просто, як сюди приїхав:
і там робота є, і є батьки,
і, врешті, є обов'язок...

Б а т ь к о

То – правда,
і там потрібні люди... Уважай,
що зіпсувавсь на старість мій характер,
але покращала у нас земля
і люди...

Ідуть мовчки. Кожен думає щось своє. Зникають.

Частина друга

Хата у саду. Чистий двір. М а т и й н е в і с т к а пораються у дворі.

Н е в і с т к а

І що таке з ним коїться, не можу
я, мамо, зрозуміти далєбі:
за вікнами сіріти починає –
вже й прокидається; як череда
стовпом пилюку на дорозі здійме –
у поле поспіша... Вже навіть сина
забув і поміча лиш уночі,
коли малий розплачеться..

М а т и

Але
хоч устає тобі допомагати?

Н е в і с т к а

Таж тільки він його забавить може.
Пошепче щось, полюля, погойда,
до щічечки притулиться щокою,
переповиє, аж сопе малий

від задоволення.

М а т и

О, то прикмета, –
якщо сопе, – іще покійна мати
казали так, – то виросте козак
батькам на втіху і на гордість людям.

Н е в і с т к а

Коли ще буде втіха, та, коли
гордитимуться ним, а ось тепера
у мене, мамо, дуже мало втіхи:
є чоловік... А де він – є?... Нема.
Побіг у поле. Ходить, землю нюха,
до тракторів унадився... Уже
приходить, як з роботи, у мастилі...
Ти, – каже, – знаєш, я їм носа втер.
Регулювати клапани Данило
почав та й насміхається: ось він,
механік з міста, наш у дошку хлопець, –
кажу без перебільшення я, – вас,
мої шановні, як вовків, боїться...
Так я його за поперек узяв
та у вагончик, на кілочок двері
із цього боку, звісно, зачинив...

М а т и

Він і Данило – із дитинства друзі,
точніше, друзями були... У місті
чи дружить він із ким тепер так само,
як з Данилом?

Н е в і с т к а

Атож, напевно, є
з ким чарку випити, на полювання
увосени тікати від сім'ї;
ба навіть двічі дичину додому
в позаминулім році принесли.

М а т и

Та що ти, дочко! Він же в нас боїться,

як ріжуть навіть курку... То вони
у котрогось мисливця відкупили,
аби не повертатись впорожні...
Ось прийде, заходися щось зрізати –
побачиш, як до саду утече.

Н е в і с т к а
Якщо тікати буде, так у поле...

М а т и
Чи не ревнуєш, дочко, ти його
до походеньок у свою бригаду?
Він в полі виріс. Там стежина кожна
і кожна бадилінка й колосок –
для нього щира мова і розмова.

З'являється б а т ь к о. Він пильно прислухається до їхньої розмови.

Н е в і с т к а
Ні, не кажіть цього... Він відпочить
сюди приїхав... Де ж той відпочинок?..
П'ятнадцять днів уже, як ми у вас.
В кіно сходили раз та двічі в школу,
бо вперше на застали отого
учителя, з котрого добре воду
поповарив, ще будучи школярем...
Як стрілися – поручкався і сміється:
"Моя домашня вчителька тепер
мене перевиховує щоденно".

М а т и
Отож тобі я і про це кажу,
що він тут виріс, тут стежина кожна,
людина кожна, кожен колосок –
для нього щира мова і розмова.

Б а т ь к о
І хліб і сіль. А коли вже на те
пішло, то, дочко, мабуть, більше – ноша,
котру людина все життя несе,
аж поки зможе дітям передати,

заздалегідь упевнившись, що їм
вона не для забави...

Входить с и н.

С и н
Тату! Тату!
Розмову маю з вами...

Б а т ь к о
То пішли,
не будемо отут їм заважати.

М а т и
Та будьте вже... Ми підемо собі.
Щось на обід варити треба... Їсти
обоє ж не відмовитесь?..

Б а т ь к о
Нема
дурненьких відмовлятись від обіду.
(Синові).
Хоч зайвої тут чарки й не наллють,
(до всіх)
у нашому дворі. Таких шукай,
скажімо, у сусідів чи у місті.

М а т и й н е в і с т к а виходять.

То що хотів ти, сину, говорить?

С и н
Оце весь двір облазив я сьогодні
від хати й до дороги, все обстежив,
сім раз приміряв, а тепера вас
прохатиму дозволить оті груші,
що в сорок сьомім посадили ми
і за яких повішав козенят я,
що листячко об'їли, – слава богу,
що мати нагодилися із поля
й ножем поодрізали мотузки, –

мені на цьому тижні попиляти.

Б а т ь к о

Звичайно, як спиляєш, я тебе
повісити, мов козенят, не зможу,
але паском ще добре відчешу
по місці отому, яким в дитинстві
до голови йде розум...

С и н

Ну, тоді
бувайте здоровенькі! До сусіда
піду просить уклінно уступить
п'ять соток від дороги... Батько рідні
відмовили...
(Залишається стояти).

Б а т ь к о

Іди!

С и н

(Все ще стоїть).
Та вже піду,
хоч у сірка іще очей ніколи
не позичав.

Б а т ь к о

А воно й видно, сину,
що не в сірка, а у дружка... Сірко
посовістився б на твоєму місці
на раду до чужої чужини
іти, батьків, дружину поминувши...
Оце діждався батько! Устругнув
синок... А може, ви з Данилом
домовитесь в кущах та уночі
сади в селі обпатраєте...

С и н

Тату,
то він вам розказав!.. Таж я йому...

Б а т ь к о

А він – тобі, а я – обом вам якось,
то й матимем олію... Голова,
та голова, в котрій нема олії,
була, і є, і буде гарбузом...

Довго обоє мовчать. Потім кожен дістає свої цигарки. Батько прикурив. Син облапує кишені – шукає сірників.

С и н

Немає... Дайте, батьку, прикурить...

Б а т ь к о

(дає синові прикурити від цигарки).
Вогню мені не жалько... Жалько, сину,
що розуму я не навчив тебе...
Ні, ні... Не те, мабуть, кажу... Є розум,
але для чого він тобі, коли
мені на старість завдаєш ним жалю...
От вирішив залишитись... Чи ж я
не сам тебе, скажи, схилив до цього?

С и н

Та ви, звичайно... Але тільки як?
Сміятись почали, немов з хлопчиська,
повчать: оце ось квітка, а оце...

Б а т ь к о

(примирливо).
Я не повчав тоді тебе, а бився
за кров свою в тобі... І, може, тому
гарячкував...

С и н

І я горячкував,
коли пішов з Данилом говорити
про те, що хочу залишитись тут.

Б а т ь к о

Вже й передумав?!

С и н

А напевне, батьку,
тут треба передумувать... Прошу
хоч соток п'ять для мене відступити
оцього двору... Маю ж десть я жить.

Б а т ь к о

А як же ми? Хіба нема в нас хати
чи, може, є, та буде замала?..

С и н

Ні, тату, хата ваша не для мене.
Я не же на рік і не на два хотів...
Та і тікати з двору не збирався,
та, мабуть, в кузню поспішив з ярмом,
забувшись, що нема іще й телятки...
(Довго мовчать).

Б а т ь к о

А ти – настирливий таки...

С и н

А ви?

Б а т ь к о

Та, мабуть, що обоє ми – рябоє...
І доста вже на цьому...

С и н

То й нехай...

Б а т ь к о

Бери ті сотки. А грушок чіпати
таки не дам, їй-богу...

С и н

(весело). Нічия!
На полі – ви, а я вас – дома, тату!

Б а т ь к о

А у Данила?

С и н

(сміється).

Тату, то – дурне,
тож я гарячкував тоді... Не варто
і не потрібно згадувати те...

Б а т ь к о

Хай буде так. Але не поспішай
сурмити перемогу. Ще дружина
твоя і мати кинуться у бій,
а він лише останім бути може.

С и н

От я його, останнього, й боюсь...

Б а т ь к о

Удвох й дружину легше, сину, бить,
а матір ми вбалакаємо якось.
(Гасять цигарки. Йдуть до хати).

Частина третя

Великий двір, хата, повітка. Тут же, трохи збоку, колодязь. Трохи далі – пориті канави під фундамент. Появляється с и н.

С и н

Всіх обійшов, здається... Отже, будуть
Петро з Іваном, Федір із Грицьком,
Павло й Данило.

Помічає м а т і р, що сидить на лавці і витирає фартушком очі.

І чого ви, мамо,
розплакалися?

М а т и

Як це я – чого?
Ти хоч і молодий, а вже бувалий:
служив у війську, працював у місті,
увечері товсті книжки читаєш,
одружений і син уже росте,

а розуму ти й досі не нажив,
коли таке питаєш, сину... Завтра
уже мені й до лавки не поткнись,
бо люди засміють.

С и н

Чи ж засміють?

М а т и

Еге ж, у тебе з батьком запитають...
Коли і пожаліють сивину,
то думатимуть всі небезпремінно,
що з батьком ми сякі й перетакі.
Щість років, як ввійшли у нову хату,
а сина не приймаєм...

С и н

Мамо, мамо,
чого ви так погано про людей
подумали?.. Хіба ж вони не з вами
вік звікували у однім селі
й не знають вас і тата?..

М а т и

Знають, звісно,
та скажуть, що старі, немов малі,
із розуму потроху виживали
та й вижили і в хату не пустили
невістку з сином...

З'являється б а т ь к о. Ні с и н а, ні своєї д р у ж и н и він не бачить.

Б а т ь к о

Всіх би до ноги
отут передувив, та гріх на душу
ніяк не можу взяти... Доведеться
помолотить ціпурою, щоб пір'я
летіло з них!.. Чи бач, які удатні,
гарнюні... Налупили п'ять десятків
та й кубляться із раночку до ночі
під вишнями та грушами... Акиш!

Подохли б ви йому, як ще не вміли
вилазити із сита.
(Виганяє квочок з-під дерев).
Бабо, чуєш!

М а т и
А таки чую вже, бо як не чути,
як на кутку Мелашничім почули
і мчать з бочонком і відром до нас,
щоб якимось цю пожежу загасити.

Б а т ь к о
Стара, та чи я возом зачепив
твою стару спідницю, що так строчиш,
як сотня кулеметів у війну?

М а т и
Ти знов про кулемети річ зачни,
про Сталінград, де не боявся фріців,
а жінки побоявся...

Б а т ь к о
Та боюся,
але немає вже тікати сили,
отож тому й гукав тебе...

М а т и
Спасибі, що гукав, а то б заснула:
і пенсію дали, й синок приїхав
з дружиною і внуком... Щоб малий
не заважав бабусі вік дожити,
син заходився хату будувать,
а батько... батько масла підливає...
Ті у міста тікають, а мій з міста
приїхав і привіз до нас невістку,
бо поле, бачте, тягне... Ось поставить
в дворі моєму хату, то уже
його до міста зроду не заманять
ні свіжі калачі, ні вихідні,
що два на тиждень зряди...

Б а т ь к о

Слухай, жінко,
воюй з одним котримось, бо як двох
захочеш бити, будеш, бідна, бита
й жалітися не матимеш кому,
хіба невістці... Так уже й невістка
до нас, здається, в табір перейшла,
як тільки з нею ми порозумілись...
От я її питаю: ну, скажи,
яка різниця між селом і містом?
Там – вулиці, і вулиця – у нас.
У вас працюють, в нас – теж не гуляють.
У нас – електрика, у вас – неон,
зате у нас і зелень, і повітря,
як молоко... Сміється: говоріть,
зате у нас у місті дві кімнати
і ванна з туалетом...

З'являється н е в і с т к а.

Н е в і с т к а

То це ви
кепкуєте прилюдно з мене?

Б а т ь к о

Що ти?
Я ж обіцяв тобі, що більш не буду
наш нужник туалетом величать...
(Серйозно).
Але земля залишиться землею,
а людям вічно хлібом буде хліб,
чи білий він, чи сірий, а чи чорний,
учинений чи прісний, бо у нім
і сила наша, і любов, і совість..

М а т и

Авжеж, і совість... Хитро повернув,
хоч їхав так далеко, що й не видно
було ізвідси, що за крам везеш.

Б а т ь к о

Вже як везти, нехай візник печеться,
аби даремно коней не томив
і все довів додому, не пропивши,
і помилив гостинцем вас усіх,
щоб ви не кудкудахкали, мов кури...

С и н

Чи помирили зовсім, не скажу,
та привезли примирення...

Б а т ь к о

(Сміючись) Нарешті
я прислужився вдома. Не за “так”,
не за “спасибі” їм і п’ю із вами...

До своєї д р у ж и н и.

Піди, стара, до Саньки. Попроси
позичити десятку на гостини,
бо в сина брать не хочемо, мовляв,
а їхать у районну ощадкасу –
півдня даремно пропаде... Вона
нікому не позичила ніколи,
зате зуміє швидко роздвонить
іще до вечора на всі усюди,
що заходилися з усім цим ми...

До с и н а.

А як у тебе? Чи застав удома
усіх, як намічали?

С и н

Та, здається,
усіх, що ви назвали, обійшов,
поговорив із кожним... Отже, будуть
Петро з Іваном, Федір із Грицьком,
Павло й Данило...

Н е в і с т к а

Побіжу до хати,

бо вже співає, видно, наловив
карасиків з лінками...

Залишає їх.

М а т и

(ідучи з двору). Ні поплакати,
ні посваритись вволю не дадуть.
Піду, мабуть, до Саньки – щось та буде.
А точно – вже хоч там наговорюсь...

Входять х л о п ц і: П е т р о, Ф е д і р, Г р и ц ь к о з П а в л о м.

І в а н

(жартома співає).
Чи це свати,
Чи не це свати,
що не вийде ніхто з хати,
хліба-солі не виносять
і у хату нас не просять?

П а в л о

А ось і ми, господарю!

Б а т ь к о

(синові). Ходи-но
людей зустрічати. Запроси до хати,
неначе в тебе є уже вона,
а через мене передай дружині,
що вже усі у зборі. Хай несе
сюди пригощення...
(Іде у хату).

С и н

Прошу, прошу,
товариші й соратники, до хати!
Спасибі, що провідати прийшли,
спасибі вам, що не погордували...
(Розгублено).
А де Данило, хлопці?..

І в а н
Та забіг

Виходить б а т ь к о.

узять торбину з житом, щоб у тебе
замутрувать... Хай вічно буде хліб
у хаті. Та й до хліба...

С и н
(до батька). Отакої-о,
обох нас, тату, доконав Данило!

Б а т ь к о
Бо він завжди землі тримався, сину,
а здавен іще сказано: земля!..

З'являється Д а н и л о з вузником.

Д а н и л о
Що правда, дядьку, то не гріх... Добридень!
Вона не може вічно нам давати,
коли ми їй нічого не даєм,
бо стали надто горді чи ледачі...

Б а т ь к о
Його зайняти легше, ніж спинить.
Присядьмо, хлопці, лектора оцього
домашнього послухаєм...

Д а н и л о
Е, ні!
Я, дядьку, краще потім докажу
усе, що мав сьогодні вам сказати,
як новосілля будемо справляти,
а ви вже краще нас благословіте.

Виходить н е в і с т к а з келишком та квартою в руках. Б а т ь к о все це забрав у неї.
Наливає кожному, приказуючи: "Благословляю!"

Епілог

Чотири стіни – не чотири кордони,
котрі розмежовують “наше” й “моє”.
Чотири стіни – не сімейні канони,
не звичка, що нам на заваді стає.

Дивитися їм на всі сторони світу –
на південь, на північ, на захід, на схід,
щоб бачити землю, у зелень сповиту,
щоб знати в народі частиночку – рід.

Чотири стіни – наче гавань людині
по праці: утома нехай помине.
Чотири стіни – то колиска дитині,
в котрій колисали і вас і мене.

Чотири стіни – як під небом, під дахом,
і сад, як стіна, й дітвора у дворі,
і вікна до сонця, і двері до шляху,
з якого додому нас ждуть матері...

Про це не годилося б нам забувати,
якщо ж нагадав я, даруйте мені.
Чотири стіни – це, як мовлено, хата –
і казка і приказка тут без брехні...